

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ВИХОВАННЯ

УДК:374.3:[504 +613]

С. І. Жульова

Бердянський державний
педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Розглянуто та проаналізовано методичні підходи до формування еколого-валеологічної культури молоді. Формування здорового способу життя, валеологічного світогляду і валеологічної поведінки молоді є пріоритетним напрямом у сучасному гуманістично зорієнтованому суспільстві. У формуванні загальної культури студентів, у їх підготовці до соціально-професійної діяльності еколого-валеологічна культура виступає важливим базовим компонентом. Розглянуто принцип єдності виховання, самовиховання й діяльності. Вища школа у справі формування еколого-валеологічної культури молоді відіграє важливу роль, однак не завжди в підготовці студентів ураховується соціальна значущість еколого-валеологічних проблем.

Ключові слова: екологічна культура, валеологічна культура, валеологічна освіта, здоров'язбережувальний процес.

Постановка проблеми. Сучасна молодь вступає в епоху не лише бурхливого розвитку науки і техніки, а й негативних наслідків науково-технічної революції та демографічного вибуху. Дедалі більше забруднення атмосфери, гідросфери та літосфери, накопичення величезних об'ємів відходів людської діяльності при одночасному виснаженні майже всіх видів природних ресурсів призвели до розвитку екологічної кризи. Людству потрібна нова філософія життя, висока екологічна культура і свідомість. Сьогодні в усіх розвинених країнах світу екологічна культура стає невід'ємною складовою функціональної грамотності населення.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемою підвищення еколого-валеологічної культури молоді займаються такі вчені, як І. Л. Абалкіна, І. О. Моткін, С. С. Куркуленко, Л. Д. Курняк, Н. В. Науменко, В. А. Процюк. Вони вважають, що необхідність виховання екологічної культури в молоді пов'язана саме з реакцією на глобальну екологічну кризу.

Формування здорового способу життя, валеологічного світогляду і валеологічної поведінки молоді є пріоритетним напрямом у сучасному гуманістично зорієнтованому суспільстві. У формуванні особистості в цілому, в тому числі і здорового способу життя, особливого значення набувають такі види діяльності, як навчальна, художньо-естетична, заняття спортом і громадська активність. Отже, основним в організації здорового способу життя молоді є принцип єдності виховання, самовиховання і діяльності.

Здоров'я людини, відповідно до даних ВОЗ, на 50–55% визначається умовами і способами життя, на 25 % – екологічними умовами, на 15–20% обумовлено генетичними факторами та лише на 10–15% – діяльністю системи охорони здоров'я. Отже, зорієнтованість на здоровий спосіб життя певною мірою є запорукою досягнення успіху людиною. Однак, як свідчать дослідження науковців, у більшості українців, особливо в молодіжному середовищі, не сформувалися важливі цінності, які характеризують такий спосіб життя. Характерними явищами стали: недбале ставлення до власного здоров'я, що найгірше, – лавиноподібне поширення серед молоді паління, вживання алкоголю, наркотичних і психотропних наркотичних речовин, збільшення венеричних захворювань, девіантної поведінки.

Мета статті – розглянути й проаналізувати методичні підходи до формування еколого-валеологічної освіти молоді.

Виклад основного матеріалу. Культура здоров'я як система здорових форм життєдіяльності розвивається в сучасних умовах під негативним впливом низки чинників: зменшення рухової активності; зростання інформатизації, невротизації життєдіяльності людини; нераціональне харчування; погіршення екологічних умов, посилення впливу техногенних ризиків; погіршення рівня та якості життя, збільшення обсягу робочого часу й зменшення часу для відпочинку; зростання захворюваності через низький рівень медичного обслуговування; комерціалізація всіх сфер підтримки та захисту здоров'я, що визначає обмежений доступ до медичних, спортивно-оздоровчих, рекреаційних послуг численних груп населення; поширення адиктивних форм поведінки – алкоголізму, паління, наркоманії, схильності до азартних ігор, залежності від телевізора, комп'ютера, Інтернету тощо.

Усі вищеназвані фактори мають активізувати не тільки подальший розвиток медицини та боротьбу з патологіями, а й розвиток валеології, профілактичної медицини, соціальної гігієни, що пов'язано з формуванням і реалізацією як загальної культури в цілому, так і її валеологічної складової зокрема.

Проблемам здоров'я молоді особливу увагу приділено в багатьох урядових документах. Так, Національна доктрина розвитку освіти XXI ст. визначає, що пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної дійсності.

Ставлення до здоров'я як до культурної цінності, сформоване в молодому віці, зберігається в дорослому житті та передається дітям, що впливатиме на здоров'я нації і протягом наступних поколінь.

У формуванні загальної культури студентів, у їх підготовці до соціально-професійної діяльності еколого-валеологічна культура виступає важливим базовим компонентом.

Певна річ, у формуванні екологічної культури учнівської молоді важливу роль відіграє, насамперед, робота щодо формування здорового способу життя. Цей процес ми розглядаємо, насамперед, як валеологічний компонент екологічної освіти й виховання. Адже, саме активне засвоєння валеологічних знань у системі неперервної освіти дає можливість кожному суб'єкту всіх її ланок досягнути власну роль і завдання у справі формування, збереження, зміцнення, відтворення, передачі особистого здоров'я, а також з істотною складовою формування належного ставлення до природного та суспільного середовища.

Оскільки екологічна освіта й виховання мають безпосередній зв'язок із процесами державотворення та національного відродження України, завдання школи, вихователів полягає в тому, щоб формувати у підростаючого покоління вміння та навички мислити і діяти по-новому, з почуттям екологічної відповідальності. А це можливо лише за умови переорієнтації кожного вихованця на самопізнання і саморозвиток, самореалізацію й самостійність.

Дієвим засобом формування екологічної культури є екологічна освіта, екологічне виховання й екологічна діяльність. Незаперечним є факт про те, що вирішення проблеми підвищення екологічної культури молоді лежить у площині саме освіти. Визнано, що формування екологічної культури в процесі навчання – це оптимальний шлях екологічного виховання молоді.

У всьому світі все більше уваги стали приділяти екологічній освіті (як формальній, так і неформальній) і вихованню молоді. Нині екологічна освіта молоді стає безсумнівною та обов'язковою ознакою культури. Виховання екологічної культури молодого покоління допоможе відновити втрачену рівновагу і гармонію у відносинах «людина – природа». Отже, подолання екологічної кризи залежить від морального вдосконалення людини, її культури і відносин із природою та іншими людьми.

Першочерговими завданнями для цього мають бути:

- створення та впровадження в процес освіти та виховання молоді принципів збалансованого розвитку, тобто збалансованості економічних, екологічних і соціальних інтересів всього людства;
- виховання відповідного рівня екологічної культури в молоді;
- удосконалення законодавчих основ екологічної освіти молоді;

– активний розвиток неформальної екологічної освіти із залученням провідних учених-екологів (створення відповідних екологічних теле- і радіопрограм, циклів лекцій, публікацій, виставок);

– затвердження концепції безперервної екологічної освіти молоді.

Таким чином, ефект виховання екологічної культури в молоді багато в чому обумовлений тим, наскільки екологічні цінності сприймаються саме підростаючим поколінням як життєво необхідні. Той або інший рівень екологічної культури – це результат виховання, головною функцією якого є підготовка підростаючого покоління до життя, а для цього воно повинно його знати, опанувати систему моральних норм стосовно нього, в тому числі й до природи. Без змін у культурі природокористування не можна розраховувати на позитивні зміни в екологічному стані.

Валеологічна культура повинна бути невід'ємним елементом життя сучасної молоді. В основу валеологічної освіти покладено принцип гуманізації, науковості, безперервності, системності й прогностичності.

Система валеологічної освіти повинна бути побудована із врахуванням базових потреб учнів. У цьому випадку, по-перше, створюються умови для їх індивідуального гармонійного розвитку; по-друге, забезпечується загальний комфорт і домінування в учнів позитивного настрою; по-третє, формується стійке позитивне ставлення до освітньої діяльності і загальноприйнятих правил поведінки.

Отже, перед практикою валеологічного (так само, як і морального) виховання стоїть завдання формування таких рис характеру особистості підлітка, які б забезпечили йому повноцінну особистісну та соціальну реалізацію в суспільстві, а, отже, виключили або принаймні зменшили б можливість девіантної поведінки й забезпечили валеологічну зорієнтованість подальшої життєдіяльності.

Таким чином, формуючи всебічно розвинену особистість, ми тим самим формуємо її здоров'я. Валеологічна культура, яка передбачає знання гігієнічних, генетичних, фізіологічних і психологічних можливостей, методів і засобів контролю, збереження та зміцнення власного здоров'я, та вміння розповсюджувати валеологічні знання серед оточуючих.

Валеологічна підготовка студентської молоді здійснюється різними засобами. Одним із них є вивчення таких дисциплін: вікова фізіологія та валеологія, безпека життєдіяльності, основи медичних знань та циклу природничих і психолого-педагогічних дисциплін. Формувальними складовими способу життя студентів є психологічні установки на необхідність бути здоровим, значення здоров'я для успішного навчання,

подальшого працевлаштування і кар'єри, а також для створення щасливої сім'ї і народження здорових дітей.

Вища школа в справі формування еколого-валеологічної культури молоді відіграє важливу роль, однак не завжди в підготовці студентів ураховується соціальна значущість еколого-валеологічних проблем.

Молоде покоління не володіє знаннями та розумінням ролі екологічної взаємодії і їхнього впливу на здоров'я людини, генофонд біосфери. Споживацький спосіб життя, негативні звички, обмежена світоглядна культура є однією з причин екологічних негараздів.

У дослідженнях науковців валеологічна культура розглядається як невід'ємна частина екологічної культури і як цілісна суттєва характеристика особистості майбутнього спеціаліста, один із показників рівня його фахової підготовки.

З'ясовано, що для формування еколого-валеологічної культури студентів необхідно використовувати систему педагогічних умов: високий науковий рівень та єдність теоретичних і практичних занять; індивідуально-особистісний підхід шляхом поєднання групових та індивідуальних занять; встановлення взаємозв'язків між екологічною й валеологічною культурою особистості студента; інтеграція курсів фахової підготовки.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Виходячи з вище сказаного, ми можемо зробити такі висновки.

1. В умовах екологічної небезпеки постала гостра необхідність формування еколого-валеологічної культури майбутніх студентів.

2. Обґрунтовано, що ефективність формування еколого-валеологічної культури студентів залежить від організації професійної діяльності, яка сприяє: формуванню мотиваційного компонента; оволодінню валеологічними знаннями; вияву самостійності у процесі роботи з літературою; здійсненню творчої діяльності у процесі проведення ділових ігор, конкурсів, диспутів, а також при написанні рефератів і дипломних робіт, проходженні практики, використанню валеологічних знань у професійній діяльності.

3. Формування еколого-валеологічної культури студентів реалізується з урахуванням живого спілкування молоді з природою, з керівниками служб охорони здоров'я.

Отже, можна зробити висновок, що необхідність посилення впливу на духовну сферу особистості, формування етичного компонента еколого-валеологічної культури є необхідною умовою виховання сучасної молоді. Подолання екологічної та соціальної кризи залежить від морального

вдосконалення людини, її культури й відносин із природою та іншими людьми. Якщо люди в найближчому майбутньому не навчаться дбайливо ставитися до природи та суспільства, цінувати власне здоров'я, то вони знищать себе. А для цього треба виховувати еколого-валеологічну культуру й відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курняк Л. Екологічна культура: поняття і реальність / Л. Курняк // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 32–37.
2. Науменко Г. Освітнянська компонента екологічної культури / Г. Науменко // Грані. – 2006. – № 3. – С. 74–78.
3. Беляков О. Масова комунікація та екологічна політика : монографія / О. Беляков. – К., 2001.
4. Дыхан Л. Педагогическая валеология / Л. Дыхан. – М. : Издательский центр «МарТ», 2005.
5. Хилько М. Екологічна культура: стан та проблеми формування / М. Хилько. – К. : Знання, 1999.
6. Беляков О. О. Масова комунікація та екологічна політика : монографія / О. О. Беляков. – К. : «Київський університет», 2001.
7. http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=1539&start=2
8. http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=4231&start=6

РЕЗЮМЕ

Жулёва С. И. Формирование эколого-валеологической культуры молодежи.

Рассмотрены и проанализированы методические подходы к формированию эколого-валеологической культуры молодежи . Формирование здорового образа жизни , валеологического мировоззрения и валеологического поведения молодежи является приоритетным направлением в современном гуманистически ориентированном обществе. В формировании общей культуры студентов, в их подготовке к социально-профессиональной деятельности эколого-валеологическая культура выступает важным базовым компонентом. Рассмотрен принцип единства воспитания, самовоспитания и деятельности. Высшая школа в деле формирования эколого-валеологической культуры молодежи играет важную роль, однако не всегда в подготовке студентов учитывается социальная значимость эколого-валеологических проблем.

Ключевые слова: экологическая культура, валеологическая культура валеологическое образование, здоровьясберегающий процесс.

SUMMARY

Zhuleva S. Formation of ecological and valeological youth culture.

The methodological approaches to the formation of ecological-valeological youth culture are considered and analyzed. Building a healthy lifestyle, ecological-valeological outlook and behavior of young people is a priority area in the modern humanistic oriented society. In the formation of the general culture of students in their preparation for social and professional activities of ecological-valeological culture is an important basic principle of unity components. Education, self-education and activities are revealed. In formation of the ecological culture of the students important role plays primarily work on a healthy lifestyle.

This process we consider primarily as a component of valeological ecological education. Forming in growing generation the ability to act, to think in a new way, with a sense of ecological responsibility is possible only if it orients each pupil to self-learning, self-development, self-realization and independence. Effective means of formation of ecological culture is environmental education, environmental upbringing and environmental activities. It is common knowledge, that the problem of increasing environmental youth culture lies in the education itself. It is recognized that the formation of ecological culture in learning is the best way of ecological education of youth.

Around the world, more and more attention has been paid to the ecological education of youth (both formal and non-formal). Currently, ecological education of youth becomes unquestionable mandatory feature of culture. Raising ecological culture of the younger generation will restore the lost balance and harmony in relations «man – nature». So, overcoming the ecological crisis depends on moral perfection of the person, his culture and relationships with nature and other people. High school in the case of the formation of ecological valeological youth culture plays an important role, but not always is taken into account in preparing the students the importance of ecological and valeological problems in the society.

In the researches valeological culture is seen as an integral part of the ecological culture as a whole essential characteristic of a future specialist, one of the indicators of his training.

Key words: *ecological culture, valeological culture, valeological education, health saving process.*